

Uluslararası Sosyal Araştırmalar Dergisi

The Journal of International Social Research

Cilt: 10 Sayı: 50 Volume: 10 Issue: 50

Haziran 2017 June 2017

www.sosyalarastirmalar.com Issn: 1307-9581

YARGILAMA SÜRECİ DEVAM EDEN SUÇA SÜRÜKLENEN ÇOCUKLARA YÖNELİK HAZIRLANAN DESTEK EĞİTİM PROGRAMININ ÇOCUKLARIN DUYGU VE DÜŞÜNCELERİNE ETKİSİ*

*THE EFFECTS OF SUPPORT TRAINING PROGRAM FOR THE CHILDREN IN CONFLICT WITH
THE LAW WITH THE ONGOING TRIAL PROCESS OVER THE CHILDREN'S EMOTIONS AND
THOUGHTS*

Mehmet SAĞLAM**
Neriman ARAL***

Öz

Bu araştırma yargılama süreci devam eden suça sürüklenen çocuklar için hazırlanmış destek eğitim programının ilk defa suça sürüklenen 13-17 yaş arasındaki çocukların duygu ve düşüncelerine olan etkisini değerlendirmek amacıyla yapılmıştır. Çalışma kapsamında Ankara 1, 2 ve 3. Çocuk Mahkemeleri'nde tutuksuz yargılaması devam eden ve ilk defa suça sürüklenen 20 (10 deney+10 kontrol) çocuk belirlenmiştir. Araştırmada, Yargılama Süreci Devam Eden Suça Sürüklenen Çocuklar İçin Destek Eğitim Programının suça sürüklenen çocukların duygu ve düşüncelerine olan etkisini test etmek amacı ile nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanıldığı karışık desen kullanılmıştır. Araştırmanın nitel verilerinin analizinde tümevarımsal yöntem, nicel verilerin analizinde ise deney ve kontrol grubu X ön test, son test ve kalıcılık testi olmak üzere 2X3'lük bir karışık desen kullanılmıştır. Yargılama Süreci Devam Eden Suça Sürüklenen Çocuklar İçin Destek Eğitim Programının deney grubunda yer alan ilk defa suça sürüklenen çocukların duygu ve düşüncelerinde, durumluk kaygı düzeyinde, sürekli kaygı düzeyinde ve stres düzeyinde anlamlı ($p < .05$) bir farklılık oluşturduğu belirlenmiştir.

Anahtar Kelimeler: Çocuk, Çocuk Adalet Sistemi, Suç, Suça Sürüklenen Çocuk.

Abstract

In this study it is aimed to evaluate the impact of support training program designed for children pushed to crime on feelings and thoughts of children aged between 13-17 years old who for the first time pushed to crime. For this study 20(10+10) children were selected among the children who for the first time pushed to crime and pending trial. A mixed method, where qualitative and quantitative methods were combined, was adopted in order to test the impact of "Support Training Program for Children Pushed to Crime and have an Ongoing Trial Process" on feelings and thoughts of children pushed to crime. In order to analyze the qualitative data of the study and inductive approach was adopted. For the quantitative data a mixed pattern where experimental and control groups X pretest, posttest and retention test which is 2X3 was adopted. In the experimental group, composed of children pushed to crime for the first time and now under the "Support Training Program for Children Pushed to Crime and have an Ongoing Trial Process", it was observed that there is a meaningful change in their feelings and thoughts. Also in their constant anxiety level and stress level there was a meaningful change.

Keywords: Child, Crime, Juvenile Justice System, the Children in Conflict with the Law.

1.GİRİŞ

Suç oranlarındaki hızlı artış uzun yıllardır çocuk suçluluğunun yaygın bir kamu sorunu haline gelmesine neden olmuştur (Doak, 1932). Çocuk suçluluğunun gerek tür gerekse neden açısından yetişkin suçluluğundan ayrıldığı ve çocuklardaki tedavi çalışmalarının yetişkinlere oranla daha başarılı ve süratli yanıt verdiği ifade edilmektedir (Yavuzer, 1980). Suçla mücadelede çocukların eğitiminin yetişkin eğitiminden daha önemli olduğu ve suçlu kişilik oluşumunun erken müdahale ile önlenildiği belirtilmektedir (Kelley ve ark., 1997). Çocukların suça sürüklenme nedenlerine ilişkin yapılan çalışmalarda (Wyrick ve Howell, 2004; Thornberry ve ark., 2004; Sanni ve ark., 2010); çocukları suça sürükleyen nedenlerinin belirlenmesi, daha sonra ise belirlenen bu nedenlerin ortadan

* Bu çalışma Mehmet Sağlam'ın Prof. Dr. Neriman Aral danışmanlığında yaptığı doktora tez çalışmasıdır.

** Yrd. Doç. Dr., İnönü Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü, mehmet.saglam@inonu.edu.tr

*** Prof. Dr., Ankara Üniversitesi Sağlık Bilimleri Fakültesi Çocuk Gelişimi Bölümü, aralneriman@gmail.com

kaldırılması konularına yoğunlaştığı görülmektedir. Çocuk suçluluğunun nedenlerinin tespit edilmesi kadar suça sürüklenen çocukların yargılanma süreçleri de çocuk suçluluğunda önemli bir yer tutmaktadır. Çocukların özel olarak yargılanabilmeleri için oluşturulan çocuk mahkemeleri, görev yapan hakim ve savcıların özel eğitimlerden geçirildiği, sosyal çalışma görevlilerinin çocuğun durumu hakkında detaylı raporlar düzenleyerek çocuk yargılamalarına yön verebildiği özel mahkemelerdir (Tomanbay, 1999 ve Kırımsoy ve ark., 2013).

Her ne kadar çocuk yargılamaları için özel mahkemeler oluşturulsa da yargılama süreçlerinin çocuklar üzerindeki olumsuz etkilerinin önüne de geçilememektedir. Suça sürüklenen çocuklar konusunda yapılan çalışmalarda, çocukların emniyet ve adliye süreçlerinde birçok yetersizlik ve olumsuzluk ile karşılaştıkları ve bunların da çocuklar üzerinde olumsuz etkiler oluşturduğu ifade edilmiştir (Öter, 2005; Ağırçötüren, 2006; Göç, 2006; Kılıç, 2007). Yargılama sürecinde oluşan bu olumsuz etkiler sonucunda suça sürüklenen çocukların genel anlamda üst-benliklerinin kusurlu geliştiği, kimi alanlarda zayıf ve yetersiz kaldığı ve sınırsız bir özerklik eğilimi gösterdikleri ifade edilirken (Göker ve ark., 2006), bu durum çocukların kaygılanmalarına, stres düzeylerinin artmasına neden olabilmektedir. Gruenewald ve ark., (2006), 19 ve daha küçük yaşta bireylerin suç işleme eğilimlerinin daha fazla olduğunu belirtmişlerdir. Çocuk adalet sisteminde yapılan bütün olumlu değişimlere karşın 2002 yılında Türkiye’de Çocuk Mahkemeleri’ndeki toplam dava sayısının 11747 iken 2012 yılında bu sayının 100121’e, 2013 yılında 115439’a 2014 yılında ise 115841’e ulaştığı (Adalet Bakanlığı, 2014 ve TUIK, 2016) dolayısıyla her geçen yıl suça sürüklenen çocuk sayısında artış olduğu belirlenmiş ve bu durum yargılama süreci ve sonrasında çocuk üzerinde yeterli derecede etkili olmadığı düşüncesine neden olmuştur. Suça sürüklenen çocuğun rehabilite edilebilmesi ve topluma yeniden kazandırılabilmesi sürecinde temel bir etken olan yargılama süreçlerinin bu çocuklar üzerinde ne derece etkili olduğu önemli bir durumdur.

Çocuk suçluluğunun önüne geçebilmek için çocukların suça sürüklendikleri ilk andan başlayarak rehabilitasyon çalışmaları yapılmasının olumlu sonuçlar doğurduğu ifade edilmektedir. Problemleri alanlardaki sorunların çözümünde eğitimin etkili olabileceği bildirilmektedir (Cozens, 2002). Bu kapsamda Amerika’nın Michigan Eyaleti’nde veraset mahkemesi tarafından uygulanan Erken Suçlu Programı kapsamında 13 ve daha küçük yaşta olup ilk defa suça sürüklenen çocuklarla çalışılmıştır. Program kapsamında 10 güne kadar sürebilen kısa süreli gözaltı, evde özel yoğun müdahaleler, bireyselleştirilmiş tedavi planı, tedavi grupları, okula hazırlık yardımı gibi çeşitli rehabilitasyon çalışmaları yapılmıştır. Programın uygulandığı çocuklarda yeniden suça sürüklenme oranının azaldığı, akran ilişkileri ve okul performansında olumlu değişimler olduğu belirlenmiştir (Howwith ve Moore, 1991). Suça sürüklenen çocuklarda uygulanan bir başka destek programında; okul dışı saatlerde yürütülen ve 12 hafta sürdürülen programda beceri eğitimi, bilişsel problem çözme, kendini kontrol stratejileri, aile yönetimi beceri eğitimi ve ebeveyn eğitimini içeren çeşitli çalışmalara yer verilmiştir (Flores, 2003). Amerika’nın Sacramento Eyaletinde uygulanan bir başka programda ise 9-12 yaş grubunda olup, ailesi tarafından ihmal ve istismar edilmiş suça sürüklenen çocuklarla çalışılmıştır. Çalışma kapsamında çocukların fiziksel ve zihinsel sağlığı, madde bağımlılığı, okul işleyişi, ekonomik gücü ve ihtiyaçları, aile işleyişi ve sosyal işlevselliği içeren derinlemesine değerlendirmeler yapılmış, bireysel ve aile danışmanlığının yanı sıra risk izleme çalışmalarına yer verilmiştir (Flores, 2003). Bu uygulama örnekleri incelendiğinde suça sürüklenen çocuklar üzerinde yapılacak zamanında müdahalelerin olumlu sonuç verdiği ve bu müdahalelerin sistematik bir program şeklinde yapıldığında etkili olduğu görülmektedir. Yargılama süreçlerinin öneminden yola çıkarak bu çalışmada yargılama süreci devam eden suça sürüklenen çocukların duygu ve düşüncelerinin belirlenmesi ve suça sürüklenen çocuklardaki olumsuz etkileri azaltabilmek için hazırlanan destek eğitim programını uygulayarak çocuğun topluma kazandırılmasını sağlayabilmek amaçlanmıştır.

2. YÖNTEM

Bu araştırma yargılama süreci devam eden suça sürüklenen çocuklar için hazırlanmış destek eğitim programının ilk defa suça sürüklenen 13-17 yaş arasındaki çocukların duygu ve düşüncelerine olan etkisini değerlendirmek amacıyla yapılmıştır.

Araştırmanın Deseni

Araştırmada, Yargılama Süreci Devam Eden Suça Sürüklenen Çocuklar İçin Destek Eğitim Programının suça sürüklenen çocukların duygu ve düşüncelerine olan etkisini test etmek amacı ile nitel ve nicel araştırma yöntemlerinin bir arada kullanıldığı karışık desen kullanılmıştır.

Araştırmanın nitel verilerinin analizinde tümevarımsal yöntem, nicel verilerin analizinde ise deney ve kontrol grubu X ön test, son test ve kalıcılık testi olmak üzere 2X3'lük bir karışık desen kullanılmıştır. Karışık desenler, bağımlı değişken üzerinde etkisi incelenen en az iki farklı değişkenin bulunduğu desenler olarak tanımlanmaktadır (Büyüköztürk, 2008). Desende bağımlı değişkenler suça sürüklenen çocukların duygu ve düşünceleri ile kaygı ve stres düzeyleri, bağımsız değişken ise suça sürüklenen çocukların duygu ve düşünceleri ile kaygı ve stres düzeyleri üzerine etkisi incelenen Yargılama Süreci Devam Eden Suça Sürüklenen Çocuklar İçin Destek Eğitim Programıdır.

Araştırmanın Çalışma Gurubu

Araştırma 2014-2015 yılları içinde Ankara 1, 2 ve 3. Çocuk Mahkemeleri'nde yargılamaları devam eden, tutuksuz yargılanan ve ilk defa suça sürüklenen 13-17 yaş aralığındaki çocuklar ile çalışılarak gerçekleştirilmiştir. Çalışmaya 13-17 yaş grubundaki çocukların alınması planlanmasına rağmen çalışmaya 15-17 yaş grubu çocukların katılımı sağlanmıştır. Araştırmanın başlangıcında Ankara 1, 2 ve 3. Çocuk Mahkemeleri'nden ve Ankara Üniversitesi Etik Kurulu'ndan gerekli izinler alınmıştır. Dosyaları incelenerek belirlenen çocuklardan mahkemelerin duruşma günlerinde yargılama için mahkemeye gelen ve ilk defa suça sürüklenen çocuklarla (38 çocuk) ve aileleri ile 01 Ekim 2014 - 31 Aralık 2014 tarihleri arasında görüşülmüştür. Çocuklara ve yanlarında bulunan ailelerine çalışma hakkında bilgi verilmiş, çalışmaya katılmayı kabul eden aydınlatılmış onam formunu dolduran ailelerin çocukları araştırmaya dahil edilmiştir. Çocuklarda da gönüllü katılım esas alınmıştır. Çalışmaya katılmayı kabul eden çocukların tamamı erkektir.

Çalışmaya katılmayı kabul eden tamamı erkek olan çocuklara Çocukların Duygu ve Düşüncelerine Yönelik Görüşme Formu, Durumluk Sürekli Kaygı Ölçeği ve Stres Düzeyi Ölçeği uygulanmış, stres düzeyleri "sınır" ve sınır değer üstünde olan ve durumluk-sürekli kaygı puanları yüksek olan 26 erkek çocuk çalışma grubunu oluşturmuştur. Bu çocuklardan eğitim programına sekiz hafta süre ile katılacağını ifade eden 14 çocuk deney 12 çocuk kontrol grubuna atanmıştır. Çalışma başladıktan sonra devam etmek istemeyen ve iletişim kurulamayan çocuklar araştırma kapsamından çıkarılmıştır. Araştırma; yargılama süreci devam eden, ilk defa suça sürüklenen ve tutuksuz yargılanan yaş ortalaması 15,8 olan 13-17 yaş aralığındaki 10 çocuk deney ve 10 çocuk kontrol grubu olmak üzere toplam 20 çocuk ile tamamlanmıştır.

Araştırmaya katılan çocukların % 45'inin 17 yaşında, % 30'unun 15 yaşında ve % 25'inin de 16 yaşında olduğu, çocukların büyük çoğunluğunun (% 80) iki-üç kardeş oldukları, deney grubunda yer alan çocukların çoğunluğunun (% 60) ilk çocuk, kontrol grubunda yer alan çocukların ise çoğunluğunun (% 60) son çocuk olduğu, çocukların % 15'inin anne ya da babadan biri ile yaşadığı, bir çocuğun ise ebeveynleri ile kalmayıp akrabalarından biri ile kaldığı belirlenmiştir. Araştırmaya katılan çocukların yaşadıkları evlerin % 60'ının kira olduğu, çocukların yaşadıkları evin büyük oranda (% 90) apartman dairesi olduğu, çocukların yaşadıkları evde genelde (% 70) kendilerine ait bir odalarının olduğu, çocukların % 60'ının evinde hem bilgisayar hem de internet olduğu, % 25'inin evinde yalnızca bilgisayar bulunduğu, % 15'inin evinde ise her ikisinin de bulunmadığı belirlenmiştir. Araştırmaya katılan çocukların % 20'sinin sağlık sorunu bulunduğu, % 80'inin ise herhangi bir sağlık sorunu bulunmadığı, çocukların yalnızca % 10'unun vücudunda çeşitli yara ve kesi izleri olduğu, çocukların % 45'inin sigara, % 10'unun ise hem sigara hem de alkol kullandıkları, % 45'inin ise bağımlılık yapıcı herhangi bir madde kullanmadığı belirlenmiştir. Araştırmaya katılan çocukların annelerinin çoğunluğunun (% 80) 36-45 yaş aralığında olduğu, babalarının ise % 65 oranda 46 yaş ve üstünde olduğu, çocukların annelerinin ve babalarının genelde (% 65) ilköğretim mezunu olduğu, çocukların ebeveynlerinin iş durumu incelediğinde annelerin yüksek oranda (% 80) ev hanımı olduğu, babaların ise genelde (% 60) işçi olduğu belirlenmiştir. Araştırmaya katılan çocukların ebeveynlerinin % 20'sinin boşanmış olduğu, çocukların % 70'inin ailesinde herhangi bir sağlık problemi bulunmadığı, % 15'inin babasında, % 10'unun annesinde ve % 5'inin ise kardeşinde belirgin sağlık problemleri olduğu tespit edilmiştir. Çocukların % 90'ının ailesinde suça karışan ya da ceza evine girmiş herhangi bir kimsenin bulunmadığı, % 80'inin ailesinden herhangi birinin sigara kullandığı, çocukların tamamının aile içinde fiziksel şiddet ve madde kullanımının olmadığını bildirdikleri belirlenmiştir. Araştırmaya katılan çocukların genelde basit yaralama olarak tanımlanan suç türünden yargılandıkları, % 30'unun ise kamu malına zarar vermek, haneye tecavüz, güveni kötüye kullanma, ateşli silah bulundurma gibi suç türlerinden yargılandıkları, çocukların % 80'inin iddia olunan suç olayının gerçekleştiği sırada yalnız olmayıp en az bir arkadaşı ile birlikte olduğu anlaşılmıştır.

Veri Toplama Araçları

Araştırmada suça sürüklenen çocukların duygu ve düşünceleri ile onların suça sürüklenmesinde etkili olabilecek özellikleri belirlemeye yönelik soruların yer aldığı araştırma kapsamında geliştirilen “Çocukların Duygu ve Düşüncelerine Yönelik Görüşme Formu”, çocukların kaygı düzeylerini belirlemek için “Çocuk Sürekli-Durumluk Kaygı Ölçekleri” ve çocukların stres düzeylerini belirlemek için “Stres Düzeyi Ölçeği II” kullanılmış ve “Yargılama Süreci Devam Eden Suça Sürüklenen Çocuklar İçin Destek Eğitim Programı” hazırlanmıştır. Ayrıca çalışma ile ilgili bilgilendirmenin yapıldığı “Aydınlatılmış Onam Formu” hazırlanmıştır.

Çocukların Duygu ve Düşüncelerine Yönelik Görüşme Formu

Çocukların Duygu ve Düşüncelerine Yönelik Görüşme Formu'nun geliştirilebilmesi amacıyla öncelikle suça sürüklenen çocuklarla yargılama sürecinde doğrudan çalışan uzmanlar ve bu konuda akademik olarak çalışan uzmanlarla görüşmeler yapılmış ve literatür taraması yapılarak problem durumunun çerçevesi çizilerek üç bölümden ve 53 maddeden oluşan form taslak haline getirilmiştir.

Formun birinci bölümünde suça sürüklenen çocuğun suça sürüklenmesinde etkili olabilecek, kendisine ve ailesine ilişkin özellikleri belirlemeye yönelik sorular yer almaktadır.

İkinci bölümde çocukların yargılama sürecindeki duygu ve düşüncelerini belirlemeye yönelik açık uçlu sorular bulunmaktadır.

Üçüncü bölümde ise çocukların yargılama sürecindeki duygu ve düşüncelerini belirlemeye yönelik beşli likert tipte değerlendirilen sorular yer almaktadır.

Formda yer alan ifadelerin ölçme alanını ne derece kapsadığının, ölçülmek istenilen özellikleri ne derece ölçtüğünün tespit edilmesi amacıyla kapsam geçerliliği için yedi uzmanın görüşüne başvurulmuştur. Uzmanların çoğunluğu tarafından (%60) düzeltilmesi gerektiği belirtilen maddelerde gerekli düzeltmeler yapılmıştır. Uzmanların çoğunluğunun (%60) uygun görmediği bir madde formdan çıkarılmıştır. Oluşturulan form uzman görüşünden geçtikten sonra yargılama süreci devam eden bir grup (n=5) suça sürüklenmiş çocuk üzerinde uygulanarak formda yer alan ifadeler anlam ve kapsam yönünden değerlendirilmiştir. Uygulama sırasında formda yer alan 2 maddenin algılanması ve cevaplanmasında problemler yaşandığı belirlenmiş ve bu sorular formdan çıkarılmıştır. Bu işlemler sonucunda başlangıçta 53 maddeden oluşan formdan 3 madde çıkarılmış bazı maddeler de ise düzenlemeler yapılmıştır. Görüşme formunda düzenlemeler sonucunda 1. bölümde 22, 2. bölümde 10 ve 3. bölümde 18 madde olmak üzere toplam 50 madde kalmıştır. Görüşme formunun ilk iki bölümünde yer alan açık uçlu sorulardan ve demografik bilgilerden oluşan kısımlarından elde edilen veriler faktör analizi işlemine uygun nitelikte olmaması nedeniyle görüşme formunun üçüncü bölümünde yer alan likert tipteki 18 maddelik bölüm için güvenilirlik ve geçerlik çalışması yapılmıştır.

Görüşme Formu'nun üçüncü bölümünde yer alan ve çocukların duygu ve düşüncelerini belirlemeye yönelik olarak hazırlanan 18 maddelik formun geçerlik ve güvenilirlik çalışmaları 13-17 yaş aralığındaki ortaokul ve lise öğrenimine devam eden 200 çocukla gerçekleştirilmiştir.

Geçerlik güvenilirlik kapsamında yapılan açımlayıcı faktör analizi sonucunda dört faktörlü açıklanan, varyansı % 50,136 olan 18 maddelik form elde edilmiştir. Maddelerin faktör yüklerini temsil eden değerlerin yüksek olması aynı faktör altında toplanan maddelerin birbiri ile olan uyumuna işaret etmektedir. Görüşme formunda yer alan maddelerin birbiri ile olan ilişkisini değerlendirmek için Cronbach Alfa değeri hesaplanmış Çocukların Duygu ve Düşüncelerine Yönelik Görüşme Formu'nun Cronbach Alfa değeri 0,802 olarak hesaplanmış ve iç tutarlılık gösterdiği tespit edilmiştir. Yapılan analizler sonucunda, Çocukların Duygu ve Düşüncelerine Yönelik Görüşme Formu'nun üçüncü bölümündeki duygu ve düşünceleri belirlemeye yönelik bölümün dört faktörden ve 18 maddeden oluşan bir ölçme aracı olduğu sonucuna varılmıştır. Görüşme formunun üçüncü bölümünde elde edilen toplam puanın düşük olması suça sürüklenen çocukların duygu ve düşüncelerinin olumsuzluğunu ifade etmektedir.

Durumluk Sürekli Kaygı Ölçeği

Durumluk Sürekli Kaygı Ölçeği Spielberger ve arkadaşları tarafından 1970 de geliştirilmiştir. Öner ve Le Compte tarafından 1985 yılında Türk toplumuna uyarlaması yapılan ölçeğin geçerlik ve güvenilirlik çalışması Özusta (1995) tarafından yapılmıştır. Durumluk kaygı için 20 ve sürekli kaygı için 20 olmak üzere toplam 40 soru ile kaygı düzeylerini ayrı ayrı ölçen likert tipi bir ölçektir. Ölçekten alınan yüksek puanlar kaygı seviyesinin yüksek olduğu, düşük puanlar ise kaygı seviyesinin düşük olduğunu göstermektedir. Likert tipi bir ölçek olan Durumluk Sürekli Kaygı Ölçeği “Hiç” ile “Tamamıyla” arasında değişen 1 ile 4 arasında puanlanan dört derecelik bir ölçektir. Envanterin Türkiye'deki geçerlilik ve güvenilirliği Öner tarafından 1977 yılında yapılmıştır. Durumluk Sürekli

Kaygı Ölçeği'nin test, tekrar-test güvenilirlik katsayıları tüm grupta, Durumluluk Kaygı Ölçeği için .60, Süreklilik Kaygı Ölçeği için ise .65 olarak bulunmuştur (Özusta, 1995).

Stres Düzeyi Ölçeği

Bireylerin stres düzeyini saptamak için Amerika'da Leighton tarafından 1989 yılında yapılandırılan, okul yaşı evreni için düzenlenmiş olan Stres Düzeyi Ölçeği II'nin ülkemizde kullanılmasını sağlamak amacı ile ölçeğin Türkçeleştirme, geçerlilik ve güvenilirlik çalışmaları Baltaş tarafından 1994 yılında yapılmıştır. Türkçe İngilizce form korelasyonu: 0,88 ve İngilizce Türkçe form korelasyonu: 0,87, test- tekrar test puanları: 0,813 olarak bulunmuştur. Stres Düzeyi Ölçeği II'de 20 soru stres verici durumların kişiye olan bedensel etkileri konusunda bir değerlendirme yapılmasını sağlar. Strese neden olan bedensel, duygusal ve düşünsel düzeyde oluşan olumsuz durumlar üçlü bir puanlama ile değerlendirilmektedir. Stres Düzeyi Ölçeği II'deki 18 ve 19. maddeler tersine puanlanmaktadır. Yapılan puanlama işlemi sonucunda; 20-29 arasında puan alanlar "normal", 30-35 arasında puan alanlar "sınır" ve 36 ve daha yukarisında puan alanlar "uyum güçlüğü" gösteren olarak değerlendirilmektedir (Bozkurt, 2001; Büken ve ark., 2009).

Suçta Sürüklenen Çocuklar İçin Destek Eğitim Programının Hazırlanması

Yargılama süreci devam eden suçta sürüklenen çocuklar için destek eğitim programı, suçta sürüklenen çocukların duygu ve düşüncelerini olumlu yönde etkileyebilmek, stres ve kaygı düzeylerini düşürebilmek amacı ile hazırlanmıştır. Destek eğitim programı hazırlanırken "onarıcı adalet anlayışı (restorative justice)" esas alınmıştır. Suç fiiline daha kapsamlı bakmayı temel alan onarıcı adalet anlayışı suçun yalnızca kanun ihlali olarak tanımlanmayacağını, suç eylemini gerçekleştiren kişinin mağdura, topluma hatta kendisine zarar verdiği anlayışını esas alır ve başta mağdur olan kişi olmak üzere bu mağduriyetin onarılmasını suç eylemini gerçekleştiren kişiden ister. Onarıcı adalet anlayışının en önemli amaçlarından biri suçta sürüklenen çocuğun değişimini teşvik ederek tekrar suç işleme eğilimlerini azaltmak ve yeniden kaynaşmasını kolaylaştırmak şeklinde ifade edilir. Onarıcı adalet anlayışının sanık tarafından mağduriyetlerin onarılmasını esas alan düşüncesi ancak suç eylemini gerçekleştiren kişinin içinde bulunduğu durumu doğru bir şekilde anlaması, haklarını bilmesi ve sağlıklı iletişim becerileri kazanması ile mümkün olacaktır (Baytaç, 2013; PFI, 2015). Bu noktadan hareketle suçta sürüklenen çocuklarda, davranış değişikliğini sağlayabilmek amacıyla en az altı ya da sekiz oturumlu destek eğitim programının hazırlanmasına karar verilmiştir.

Yargılama Süreci Devam Eden Suçta Sürüklenen Çocuklar İçin Destek Eğitim Programı'nı hazırlamak amacıyla öncelikle suçta sürüklenen çocuklarla yargılama sürecinde doğrudan çalışan uzmanlar ve bu konuda akademik olarak çalışan uzmanlarla görüşmeler yapılmış, farklı alanlarda ve özellikle suçta sürüklenen çocuklar ilgili olarak hazırlanan eğitim programları konularında yazılan kitap, makale ve lisansüstü tezler incelenerek destek eğitim programı taslak haline getirilmiştir (Aral ve ark., 2013; Bacanlı, 1999; Yavuzer; 2001; Çetin ve ark., 2002; Yavuzer, 2003; Kulaksızoğlu, 2005; Taner ve Yılmazçetin, 2005; Brown, 2008; Dökmen, 2008; Yılmaz, 2009; Taştan, 2010).

Destek eğitim programı taslağı oluşturulurken yargılama süreci devam suçta sürüklenen çocuklarda davranış değişikliğine destek olacak açısından önemli olduğu düşünülen çocuk hakları, yargılama süreci, iletişim, empati ve olumsuz durumlarla mücadele edebilme becerileri konularının ele alınmasının uygun olacağı düşünülmüştür (Aral ve ark., 2013; Bacanlı, 1999; Yavuzer; 2001; Çetin ve ark., 2002; Yavuzer, 2003; Kulaksızoğlu, 2005; Taner ve Yılmazçetin, 2005; Brown, 2008; Dökmen, 2008; Yılmaz, 2009; Taştan, 2010).

Bu doğrultuda hazırlanan destek eğitim programı uzmanın görüşlerine sunulmuştur. Uzman görüşleri doğrultusunda düzenlenen Yargılama Süreci Devam Eden Suçta Sürüklenen Çocuklar İçin sekiz oturumlu ve 40 dakikalık Destek Eğitim Programı uygulama için hazır hale getirilmiştir. Destek eğitimi programı haftada bir gün 40'ar dakika olmak üzere sekiz hafta süresince yürütülmüştür. Suçta sürüklenen çocuklarla yapılan çalışmalar çocuklar açısından baskı unsuru oluşturabileceği düşünüldüğü için adliye binası dışında yapılmasına özen gösterilmiş ve bu çerçevede oturumların bireysel olanları halka açık bir alanda, gruplar halinde yapılan oturumlar ise Aksiyonel Hukukçular Derneği'nin eğitim salonunda gerçekleştirilmiştir. Oturumlarda anlatım, soru-cevap, örnek olay, grup tartışması yöntem ve tekniklerinden yararlanılmıştır.

Eğitim programının ilk oturumu ile son dört oturumu grup, diğer oturumlar ise bireysel oturumlar şeklinde gerçekleştirilmiştir. Bireysel oturumlarda çocuk hakları, yargılama süreci ve iletişim becerileri konuları ele alınırken, grup oturumlarında programın tanıtılması ve çalışma hakkında çocuklara bilgi verilmesi, olumsuz durumlarla baş etme, empatik düşünebilme, sosyalleşebilme ve programın değerlendirilmesi konularının ele alınması şeklinde gerçekleştirilmiştir.

Suçta sürüklenen çocuklarla 2014 yılı Ekim, Kasım ve Aralık aylarında ön test kapsamında birebir görüşmeler yapılarak nitel ve nicel veriler toplanmıştır. Destek eğitim programı 2015 Ocak-Şubat aylarında uygulanmış ve eğitim programının uygulanması tamamlandıktan sonra 2015 Şubat ayı sonunda deney ve kontrol grubundaki çocuklara son test uygulanmıştır. Eğitimin kalıcılığının belirlenmesinde eğitimin tamamlanmasından sonraki üç ile altı hafta arasının değerlendirme için uygun olacağı (Büyüköztürk, 2008) dikkate alınarak 2015 yılı Mart ayı içerisinde deney grubundaki çocuklara kalıcılık testi uygulanmıştır.

Verilerin analizi

Suçta Sürüklenen Çocukların Duygu ve Düşünceleri'ne Yönelik Görüşme Formunda çocukların düşüncelerini belirlemek için yapılan görüşmelerden elde edilen veriler, tümevarımsal analiz kullanılarak analiz edilmiştir. Analiz işlemini yapabilmek amacı ile çalışmaya katılan çocuklar deney grubundan başlanarak Ç1, Ç2,...Ç20 şeklinde kodlanmıştır. Sorulara verilen cevaplar temalara göre gruplandırılmıştır. Birinci tema "*yargılama süreci*" (Bu olayın araştırılması sürecinde seni neler rahatsız etti?, Yargılama sürecinde neler senin rahatlamana sağladı?, Sana göre yargılama süreci nasıl olmalı?), ikinci tema "*yargılama sürecinin çocuğun duygu ve düşüncelerine etkisi*" (Son dönemde seni en çok etkileyen olay nedir?, Bu olayın mahkemeye yansımından sonraki süreçte kendini nasıl hissediyorsun?, Son dönemde ailenle olan ilişkilerinde değişiklik oldu mu?, Son dönemde arkadaşlarıyla olan ilişkilerinde değişiklik oldu mu?, Son dönemde okul yaşantında ve ders başarısında bir değişiklik oldu mu?), üçüncü tema "*yargılama sürecinin çocuğun sosyal yaşamına ve insan ilişkilerine etkisi*" (Yargılama sürecinde yaşadıklarının senin yaşamına olan en önemli etkisi nedir?, Yargılama süreci bittiğinde neler olacağını düşünüyorsun?) olacak şekilde gruplar oluşturulmuştur. Elde edilen veriler, yansızlığı göstermek ve çocukların konu hakkındaki görüşlerini kendi ifadeleri ile aktarmak ve çarpıcı bir biçimde yansıtmak amacıyla doğrudan alıntılara yer verilerek sunulmuştur.

Suçta Sürüklenen Çocukların Duygu ve Düşünceleri'ne Yönelik Görüşme Formunda yer alan Çocukların Yargılama Sürecindeki Duygu ve Düşünceleri (ÇYSDD) bölümünden elde edilen verilerin, Çocuk Sürekli-Durumluk Kaygı Ölçekleri'nden elde edilen verilerin ve çocukların stres düzeylerini belirlemek için uygulanan Stres Düzeyi Ölçeği II'den elde edilen verilerin analizinde veri sayısının az olması ($n < 30$) nedeni ile normallik testleri yapılmıştır. Shapiro-Wilk Testi örneklem büyüklüğünün 50'den küçük olması durumunda yaygın olarak tercih edilen normallik testlerinden bir tanesidir (Büyüköztürk, 2008). Verilerin normalliği Shapiro-Wilk Testi ile incelenmiş dağılımların genel olarak normal olmadığı belirlenmiştir. Bu nedenle analizler parametrik olmayan testlerden yararlanarak yapılmıştır. Analizler, deney (10) ve kontrol (10) grubundaki 20 çocuğun testlerden aldıkları ön test, son test ve kalıcılık testi puanları ile elde edilen nicel verilerin analizinde iki ve daha fazla bağımlı ölçümlerin karşılaştırılmasında Friedman Testi, bağımlı ölçümlerde Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi ve iki gruplu karşılaştırmalarda Mann-Whitney U Testi kullanılmıştır. Friedman Testi, veri sayısının az olduğu parametrik testlerin kullanımına ilişkin şartların sağlanmaması durumunda ilişkili veya tekrarlı ölçümler için Wilcoxon t Testi kullanılır. Bunun yanında iki gruplu karşılaştırmalarda ise veri sayısının az olduğu normallik ölçütlerinin karşılanmadığı durumlarda Mann-Whitney U testi kullanılmaktadır (Pallant, 2007; Büyüköztürk, 2008; Büyüköztürk ve ark., 2009). Bu doğrultuda Çocukların Duygu ve Düşüncelerine Yönelik Görüşme Formunun üçüncü bölümünden, Çocuk Sürekli-Durumluk Kaygı Ölçekleri'nden ve Stres Düzeyi Ölçeği II'den elde edilen verilerden; Deney ve kontrol grubundaki çocukların ön test puanları arasındaki farkların anlamlılığı son test puanları arasındaki farkların anlamlılığı ve Mann Whitney U testi ile, Deney grubundaki çocukların ön test-son test ve kalıcılık testi puanları arasındaki farkların anlamlılığı Friedman Testi ile, Kontrol grubundaki çocukların ön test-son test puanları arasındaki farkların anlamlılığı Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi ile analiz edilmiştir.

3. BULGULAR

Araştırmanın birinci bölümünde araştırmaya katılan deney ve kontrol grubundaki suçta sürüklenen çocukların; yargılama sürecindeki duygu ve düşüncelerini belirlemeye yönelik yarı yapılandırılmış görüşme formundaki sorulara verilen cevaplardan elde edilen sonuçlar verilmiştir. Çalışmanın ikinci bölümünde ise ön test, son test kontrol gruplu deneysel desen doğrultusunda toplanan verilerden elde edilen bulgular sunulmuştur.

Suçta sürüklenen çocukların yargılama sürecindeki duygu ve düşüncelerini belirlemeye yönelik sorulara verilen cevaplar genel olarak değerlendirildiğinde çocuklardan alınan cevapların "*yargılama süreci*", "*yargılama sürecinin çocuğun duygu ve düşüncelerine etkisi*" ve "*yargılama*

sürecinin çocuğun sosyal yaşamına ve insan ilişkilerine etkisi” olmak üzere üç tema altında toplandığı belirlenmiştir.

Yargılama süreci olan birinci tema; bu süreçte seni neler rahatsız etti?, bu süreçte neler senin rahatlamana sağladı?, Sana göre yargılama süreci nasıl olmalı? sorularından oluşmaktadır.

“Yargılama sürecinde seni neler rahatsız etti?” sorusuna ön test kapsamında verilen cevaplar incelendiğinde araştırmaya katılan deney ve kontrol grubundaki çocukların bazıları herhangi bir rahatsızlıktan bahsetmezken çocukların çoğunluğu yargılama sürecinin uzun olması, mahkeme ve polis karakoluna gitmek, süreçte gizliliğin kalmaması gibi durumlardan şikayetçi oldukları görülmüş ve çocuklardan Ç6 “*olayın gizliliğinin kalmaması ve yargılama sürecinin uzaması*” şeklinde bir ifade kullanırken Ç9 “*karakol ve adliyeye gidip gelmek beni rahatsız etti*” ifadelerini kullanmıştır. Destek eğitim programı sonrası yapılan son test uygulaması kapsamında verilen cevaplar incelendiğinde deney ve kontrol grubundaki çocukların düşüncelerinde fazla bir değişiklik olmadığı, bazı çocukların herhangi bir şikayeti olmazken bazıları mahkeme sürecinin uzun olması ve polis ile karşı karşıya gelmekten şikayetçi oldukları belirlenmiştir. Çocuklardan Ç10 ön test kapsamında verdiği cevapta “*polislerin gelip gitmesi*” ifadelerini kullanırken son test kapsamında verdiği cevapta da “*polis ve adliye beni rahatsız etti*” ifadelerini kullanmıştır.

“Yargılama sürecinde neler senin rahatlamana sağladı?” sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde araştırmaya katılan suça sürüklenen çocukların büyük çoğunluğunun yargılama sürecinde kendisinin rahatlamasını sağlayacak herhangi bir şey olmadığını ifade ederken çocuklardan bir kısmı mahkemede çalışan sosyal çalışma görevlisi ile yaptığı görüşmenin kendisinin rahatlamasını sağladığını, az sayıda çocuk ise avukatının olmasının kendisi açısından rahatlatıcı bir durum olduğunu ifade etmiştir. Destek eğitim programı sonrası yapılan son test uygulaması kapsamında verilen cevaplar incelendiğinde başlangıçta kendilerini rahatlatıcak hiçbir şey olmadığını söyleyen çocukların bir kısmının süreçte aile desteği aldıkları bunun dışında bir değişim olmadığı belirlenmiştir. Aile desteği aldığını söyleyen çocuklardan Ç11 ön testte kendisini rahatlatan herhangi bir şey olmadığını söylerken son testte “*Ailemin yanımda olması*” ifadelerine yer vermiştir.

“Sana göre yargılama süreci nasıl olmalı?” sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde araştırmaya katılan deney ve kontrol grubundaki çocukların tamamının yargılama sürecinin uzamasından şikayet ederken çocuklardan Ç12 “*ben hakimle rahatça konuşabileceğim bir ortam olmasını isterdim, kendimi rahatça ifade edebileceğim olayı anlatabileceğim bir ortam olsun isterdim*” ifadelerini kullanmışlardır. Destek eğitim programı sonrası yapılan son test uygulaması kapsamında verilen cevaplar incelendiğinde kontrol grubundaki çocukların düşüncelerinde değişim olmadığı ve mahkeme sürecinin daha kısa sürede gerçekleşmesini istedikleri belirlenmiştir. Buna karşın deney grubundaki çocukların da genelde mahkeme sürecinin uzunluğundan şikayet ettikleri ancak çocuklardan Ç4 başlangıçta mahkeme sürecinin daha kısa süreli olması gerektiğini ifade ederken son test kapsamında verdiği cevapta destek eğitim programında olduğu gibi kendisini daha rahat ifade edebildiği bir ortamda gerçekleşmesini istediği tespit edilmiştir.

Yargılama sürecinin çocuğun duygu ve düşüncelerine etkisinin incelendiği ikinci tema; Son dönemde seni en çok etkileyen olay nedir?, Bu olayın mahkemeye yansımından sonraki süreçte kendini nasıl hissediyorsun?, Son dönemde ailenle olan ilişkilerinde ne tür değişiklikler oldu?, Son dönemde arkadaşlarıyla olan ilişkilerinde ne tür değişiklikler oldu?, Son dönemde okul yaşantında ve ders başarısında nasıl değişiklikler oldu? sorularından oluşmaktadır.

“Son dönemde seni en çok etkileyen olay nedir?” sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde araştırmaya katılan deney ve kontrol grubundaki çocukların neredeyse tamamının yargılanmalarına neden olan olay ve sonrasındaki süreci ifade ettikleri belirlenmiş ve çocuklardan Ç2 bu konudaki düşüncelerini “*bu olay beni çok etkiledi, psikolojim bozuldu*” sözleri ile dile getirmiştir. Destek eğitim programı sonrası yapılan son test uygulaması kapsamında verilen cevaplar incelendiğinde kontrol grubundaki çocukların yargılanmalarına neden olan ve onunla bağlantılı konuları dile getirirken deney grubundaki çocukların bir kısmının son dönemde kendilerini etkileyen herhangi bir olay olmadığını söyleyerek ön testten farklı cevaplar verdikleri görülmüştür. Bu çocuklardan Ç1, ön testte “*bu mahkeme olayı beni çok etkiledi*” ifadelerini kullanırken son testte verdiği cevapta son dönemde kendisini etkileyen herhangi bir olay olmadığını belirtmiştir.

“Bu olay mahkemeye yandıktan sonra kendini nasıl hissettinn?” sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde araştırmaya katılan çocukların tamamının olumsuz duygular içinde olduğu ve bu olumsuz duyguları “*kötü, berbat, endişeli, stresli, pişman, korkmuş*” gibi kelimelerle tarif etmeye çalıştıkları görülmüş ve çocuklardan Ç8 “*kendimi kötü hissediyorum, yalnız kaldım, çevremden uzaklaştım,*

ailem bana güvenmedi" ifadelerine yer vermiştir. Destek eğitim programı sonrası yapılan son test uygulaması kapsamında verilen cevaplar incelendiğinde kontrol grubunda yer alan çocukların olumsuz düşüncelerinde değişim olmadığı, buna karşın deney grubundaki çocukların düşüncelerinde kendisini daha iyi hissetme ve pişmanlık yönünde bazı değişimler olduğu belirlenmiştir. Deney grubundaki çocuklardan Ç7 ön testte *"çok stresliyim, kendimi çok stresli hissediyorum ve çok korkuyorum"* şeklinde bir ifade kullanırken son testte verdiği cevapta *"korkak ve pişman"* ifadelerine yer vermiştir.

"Son dönemde ailenle ya da arkadaşlarıyla olan ilişkilerinde ne tür değişiklikler oldu?" sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde araştırmaya katılan çocuklar genelde aileleri ile olan ilişkilerinin bozulmadığını ancak ailelerini üzdüklerini, arkadaşlarından uzaklaştığını, ifade ederken az bir kısmı da ailelerinden tepki aldıklarını dile getirmişlerdir. Destek eğitim programı sonrası yapılan son test uygulaması kapsamında verilen cevaplar incelendiğinde de çocukların bu düşüncelerinin değişmediği belirlenmiştir.

"Son dönemde okul yaşantısında ve ders başarısında ne tür değişiklikler oldu?" sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde araştırmaya katılan çocuklardan okul yaşantısı ve ders başarısı fazla etkilenmeyen çocuklar olduğu gibi olumsuz etkilenen çocuklar da olduğu belirlenmiş ve çocuklardan Ç14 *"bu olay okul başarıyı ve devamı etkiledi, sınıfta kaldım"* ifadelerini kullanırken Ç7 *"Bir yıl kaybettim ama şimdi derslere daha çok sarılıyorum"* sözleri ile duygularını ifade etmiştir. Destek eğitim programı sonrası yapılan son test uygulaması kapsamında verilen cevaplar incelendiğinde deney ve kontrol grubundaki çocukların ön teste benzer cevaplar verdikleri belirlenmiştir.

Yargılama sürecinin çocuğun sosyal yaşamına ve insan ilişkilerine etkisinin incelendiği üçüncü tema;Yargılama sürecinde yaşadıklarının senin yaşamına olan en önemli etkisi nedir?, Yargılama süreci bittiğinde neler olacağını düşünüyorsun? sorularından oluşmaktadır.

"Yargılama sürecinde yaşadıklarının senin yaşamına olan en önemli etkisi nedir?" sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde çocukların bir kısmı okul yaşantılarının aksamasına neden olduğunu ifade ederken bir kısmının meslek sahibi olamama endişesi taşıdıkları, bazılarının ise psikolojilerinin bozulmasına neden olduğunu ifade ettikleri görülmüş ve çocuklardan Ç14 bu konudaki düşüncelerini *"tutuklanma korkusu yaşıyorum, özgürlüğümün elimden gidecek olması beni çok rahatsız ediyor"* sözleri ile dile getirmiştir. Destek eğitim programı sonrası yapılan son test uygulaması kapsamında verilen cevaplar incelendiğinde kontrol grubundaki çocukların korku ve tedirginlik içeren görüşlerinin değişmediği, deney grubundaki çocukların bazılarında pişmanlık duygusu olduğu belirlenmiştir. Duygularında değişim yaşayan deney grubu çocuklarından Ç1 ön testte *"gelecekte meslek sahibi olamamak, işe girememek beni etkileyebilir"* ifadelerini kullanırken son testte verdiği cevapta *"Kendime ders çıkarttım, daha bi uygun oldum"* ifadelerine yer vermiştir.

"Yargılama süreci bittiğinde neler olacağını düşünüyorsun?" sorusuna verilen cevaplar incelendiğinde araştırmaya katılan çocukların büyük bir kısmının ceza almadan hayatına devam edeceği düşüncesinde olduğu ancak bazı çocukların yargılama süreci bittikten sonrada bu olayının etkilerinin devam edeceğini düşündüğü belirlenmiş ve çocuklardan Ç11 *"yargılama süreci bitse de bu olayın etkileri devam edecek"* şeklinde olumsuz bir düşünce ortaya koyarken Ç2 *"kendimi temize çıkaracağım ve bu benim için olumlu bir durum"* ifadelerini kullanmıştır. Destek eğitim programı sonrası yapılan son test uygulaması kapsamında verilen cevaplar incelendiğinde kontrol grubundaki çocukların bir kısmının yargılama süreci sonunda ceza alıp almayacaklarına odaklanmaya devam ettikleri, bir kısmının ise daha iyi olacağı yönünde bir umut taşıdıkları belirlenmiştir. Çocuklardan Ç18 *"Ceza almazsam rahatlarım ve daha huzurlu olurum"* ifadelerini kullanırken, Ç20 *"Kendimi daha rahat hissedeceğimi"* düşünüyorum şeklinde ifadelere yer vermiştir. Buna karşın deney grubundaki çocukların ise düşüncelerinin genelde olumlu yönde değiştiği görülmüştür. Çocuklardan Ç7 ön testte *"Cezaevine girebilirim serbest kalabilirim ne olacağını çok tahmin edemiyorum"* şeklinde bir cevap verirken son testte *"Daha güzel bir iş ve güzel akıllı bir yaşam"* ifadelerini kullanırken bir diğeri Ç1 ise ön testte *"Mahkeme süreci bitsede bu olayın etkileri daha devam edecek"* şeklinde bir ifade kullanırken son testte *"Uzlaştık bir şey olacağını düşünmüyorum"* şeklinde değişen düşüncelerini ifade ettikleri belirlenmiştir.

Suçta sürüklenen çocukların yargılama süreci ile ilgili olumsuz bir algılarının olduğu, süreç içerisinde kendilerinde kaygı ve korku oluşmasına neden olan deneyimler yaşadıkları gibi kendileri açısından oluşan belirsizlik durumunun da çocukları endişelendirdiği belirlenmiştir. Bunun yanında suçta sürüklenen çocukların süreç içerisinde gerekli psiko-sosyal desteği alamadıkları ve yeterli şekilde bilgilendirilmemelerinin oluşan olumsuzlukları arttırdığı da gözlemlenmiştir.

Yargılama sürecindeki deney ve kontrol grubundaki çocukların duygu ve düşünceleri, durumluk ve sürekli kaygıları ile stres düzeylerine ait verilerin analizlerine ait bulgular Tablo 1 ve şekillerle sunulmuştur.

Tablo 1: Deney ve kontrol grubundaki yargılama süreci devam eden çocukların duygu ve düşüncelerine ilişkin ön test ve son test puan ortalamalarına ilişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

	Alt Boyutlar	Grup	n	\bar{X}	S.S.	Sıra Orta	U	P
Ön test	Kendisi ile ilgili olumsuz düşünceler	Deney	10	3,70	.73	4,00		
		Kontrol	10	3,80	.62	4,10	43,500	.609
	Kendisi ile ilgili olumlu düşünceler	Deney	10	4,67	.33	4,75		
		Kontrol	10	4,10	.91	4,50	36,000	.277
	Okul ile ilgili olumsuz düşünceler	Deney	10	3,25	.68	3,50		
		Kontrol	10	3,30	.71	3,50	46,500	.786
Kendisi ile ilgili kaygılar	Deney	10	1,25	.11	1,25			
	Kontrol	10	1,17	.16	1,25	36,500	.226	
Toplam	Deney	10	3,50	.44	4,8			
	Kontrol	10	3,21	.51	3,5	48.000	.879	
Son test	Kendisi ile ilgili olumsuz düşünceler	Deney	10	4,76	.32	4,90		
		Kontrol	10	3,20	.82	3,40	2,000	.000
	Kendisi ile ilgili olumlu düşünceler	Deney	10	4,70	.72	5,00		
		Kontrol	10	3,82	.78	3,75	16,000	.007
	Okul ile ilgili olumsuz düşünceler	Deney	10	3,25	.68	5,00		
		Kontrol	10	3,15	.90	3,50	6,000	.000
	Kendisi ile ilgili kaygılar	Deney	10	4,50	.37	4,90		
		Kontrol	10	1,62	.42	1,50	.000	.000
	Toplam	Deney	10	4,80	.98	4,75		
		Kontrol	10	3,00	.51	3,22	.000	.000

Deney ve kontrol grubundaki çocukların çocukların duygu ve düşüncelerine ait ön test puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığı ($U=4800$, $p>.05$), son test puan ortalamaları arasında ise istatistiksel olarak deney grubu lehine anlamlı bir farklılık bulunduğu ($U=0.000$, $p<.05$) belirlenmiştir. Alt boyutlar açısından incelendiğinde ön test puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığı ($p>.05$), son test puan ortalamaları arasında ise istatistiksel olarak deney grubu lehine anlamlı bir farklılık bulunduğu ($p<.05$) belirlenmiştir.

Tablo 2: Deney grubunda yargılama süreci devam eden çocukların duygu ve düşüncelere ilişkin ön test-son test-kalıcılık testi puan ortalamalarına ait Friedman Testi sonuçları

Alt Boyutlar	Test	n	\bar{X}	ss	X^2	p	Anlamlı Fark
Kendisi ile ilgili olumsuz düşünceler	Ön test	10	3,70	.73	14,600	.001	Ön test-Son test ($p=.005$)
	Son test	10	4,76	.32			
	Kalıcılık	10	4,74	.36			
Kendisi ile ilgili olumlu düşünceler	Ön test	10	4,67	.33	2,348	.309*	
	Son test	10	4,70	.72			
	Kalıcılık	10	4,70	.67			
Okul ile ilgili olumsuz düşünceler	Ön test	10	3,25	.68	14,970	.001	Ön test-Son test ($p=.005$)
	Son test	10	4,75	.55			
	Kalıcılık	10	4,87	.27			
Kendisi ile ilgili kaygılar	Ön test	10	1,25	.11	15,789	.000	Ön test-Son test ($p=.005$)
	Son test	10	4,50	.37			

	Kalıcılık	10	4,47	.32				
Toplam	Ön test	10	3,33	.38	15,789	.000	Ön test-Son test (p=.005)	
	Son test	10	4,70	.28				
	Kalıcılık	10	4,60	.25				

Tablo 2'deki Friedman Testi sonuçları incelendiğinde deney grubundaki çocukların duygu ve düşüncelerinin ön test, son test ve kalıcılık testi toplam puan ortalamaları ($X^2= 15.789$ $p<.05$) ile kendisi ile ilgili olumsuz düşünceler ($X^2= 14.600$ $p<.05$), okul ile ilgili olumsuz düşünceler ($X^2=14,970$ $p<.05$) ve kendisi ile ilgili kaygılar ($X^2= 15.789$ $p<.05$) alt boyutlar puan ortalamaları arasındaki farkın anlamlı olduğu belirlenmiştir. Farklılığı hangi ölçümün yarattığını belirlemek amacı ile yapılan çoklu karşılaştırma sonucunda farklılığın ön test, son test ölçümleri arasındaki farktan kaynaklandığı saptanmıştır. Son test lehine olumlu bir durum gözlenmiştir. Deney grubundaki çocukların kendisi ile ilgili olumlu düşünceler alt boyutunda ise ön test, son test ve kalıcılık testi arasındaki farkın anlamlı olmadığı ($X^2= 2.348$ $p>.05$) belirlenmiştir.

Tablo 3: Kontrol grubundaki yargılama süreci devam eden çocukların duygu ve düşüncelerine ilişkin ön test-son test puan ortalamalarına ait Wilcoxon İşaretili Sıralar Testi Sonuçları

	Ölçüm	n	\bar{X}	Min.	Mak.	S.S.	Z	P
Kendisi ile ilgili olumsuz düşünceler	Ön test	10	3,80	2,60	4,40	.62		
	Son test	10	3,20	1,80	4,40	.82	2,05	.040
Kendisi ile ilgili olumlu düşünceler	Ön test	10	4,10	3,00	5,00	.91		
	Son test	10	3,82	2,50	5,00	.78	0,83	.405
Okul ile ilgili olumsuz düşünceler	Ön test	10	3,30	2,00	4,25	.71		
	Son test	10	3,15	1,50	4,25	.90	0,26	.796
Kendisi ile ilgili kaygılar	Ön test	10	1,17	1,00	1,50	.16		
	Son test	10	1,62	1,00	2,50	.42	2,55	.011
Toplam	Ön test	10	3,21	2,50	3,78	.51		
	Son test	10	3,00	2,17	3,78	.58	2,29	.022

Kontrol grubundaki çocukların ön test ve son test puan ortalamaları arasında farklılık olup Tablo 3'deki Wilcoxon İşaretili Sıralar Testine ait sonuçları incelendiğinde; kontrol grubundaki çocukların duygu ve düşüncelerine ait toplam puan ortalamaları ($Z=-2,29$, $p<.05$) ile kendisi ile ilgili olumsuz düşünceler ($Z=-2,09$, $p<.05$) ve kendisi ile ilgili kaygılar ($Z=-2,55$, $p<.05$) alt boyut puan ortalamaları arasındaki farkın son test lehine anlamlı olduğu, kendisi ile ilgili olumlu düşünceler ($Z=-0,83$, $p>.05$) ve okul ile ilgili olumsuz düşünceler ($Z=-0,26$, $p>.05$) alt boyutlarından ise farkın olmadığı belirlenmiştir.

Tablo 4: Deney ve kontrol grubundaki yargılama süreci devam eden çocukların durumlukve sürekli kaygılarına ilişkin ön test ve son test puan ortalamalarına ilişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

	Grup	n	\bar{X}	S.S.	Sıra Orta	U	P	
Durumluk Kaygı	Ön test	Deney	10	3,28	.85	3,25		
		Kontrol	10	3,30	.51	3,30	.076	.940
	Son test	Deney	10	1,47	.30	1,45		
		Kontrol	10	3,00	.51	2,97	.000	.000
Sürekli Kaygı	Ön test	Deney	10	3,28	.86	1,45		
		Kontrol	10	1,89	.51	1,82	3,704	.000
	Son test	Deney	10	1,47	.29	1,47		
		Kontrol	10	1,65	.51	1,72	33.000	.196

Tablo 4'deki Mann-Whitney U Testi sonuçları incelendiğinde, deney ve kontrol grubundaki çocukların durumluk kaygı ön test puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığı ($U=0.076$, $p>.05$); sürekli kaygı ön test puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunduğu ($U=3.704$, $p<.05$) belirlenmiştir. Deney ve kontrol grubundaki çocukların durumluk kaygı son test puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak deney grubu lehine anlamlı bir farklılık bulunduğu ($U=0.000$, $p<.05$); sürekli kaygı ön test puan ortalamaları arasında ise istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığı ($U=33000$, $p>.05$) belirlenmiştir.

Tablo 5: Deney grubundaki yargılama süreci devam eden çocukların durumluk ve sürekli kaygılarına ilişkin ön test, son test ve kalıcılık testi puan ortalamalarına ait Friedman Testi sonuçları

Grup	Test	n	\bar{X}	ss	Sıra ort.	X^2	p	Anlamlı Fark
Durumluk kaygı	Ön test	10	3,28	.39	3,00	17.647	.000	Ön test-Son test (p=.005)
	Son test	10	1,47	.24	1,50			
	Kalıcılık	10	1,47	.19	1,50			
Sürekli Kaygı	Ön test	10	3,28	.39	3,00	17.647	.000	Ön test-Son test (p=.005)
	Son test	10	1,47	.24	1,50			
	Kalıcılık	10	1,49	.21	1,50			

Tablo 5'deki Friedman Testi sonuçları incelendiğinde deney grubundaki çocukların durumluk ($X^2= 17.647$ $p<.05$) ve sürekli ($X^2= 17.647$ $p<.05$) kaygılarının ön test, son test ve kalıcılık testi puan ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu belirlenmiştir. Farklılığı hangi ölçümün yarattığını belirlemek amacıyla yapılan çoklu karşılaştırma sonucunda farklılığın ön test, son test ölçümleri arasındaki farktan kaynaklandığı saptanmıştır. Son test lehine olumlu bir durum söz konusudur.

Tablo 6: Kontrol grubundaki yargılama süreci devam eden çocukların durumluk ve sürekli kaygılarına ilişkin ön test-son test puan ortalamalarına ait Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Grup	Ölçüm	n	\bar{X}	Min.	Mak.	S.S.	Z	P
Durumluk Kaygı	Ön test	10	3.30	2.95	3.55	.18		
	Son test	10	3.05	2.75	3.80	.29	2.222	0.26
Sürekli Kaygı	Ön test	10	1.89	1.15	2.85	.56		
	Son test	10	1.65	1.25	2.35	.32	1.84	.066

Tablo 6'daki Wilcoxon İşaretli Sıralar Testine ait sonuçlar incelendiğinde; kontrol grubundaki çocukların durumluk ($Z=-2.222$, $p>.05$) ve sürekli ($Z=-1.84$, $p>.05$) kaygılarındaki değişimin istatistiksel olarak anlamlı bir değişim olmadığı belirlenmiştir. Kontrol grubundaki son testlerden elde edilen kaygı puanlarının süreç içerisinde bir miktar azaldığı görülmektedir.

Tablo 7: Deney ve kontrol grubundaki yargılama süreci devam eden çocukların stres düzeylerine ilişkin ön test ve son test puan ortalamalarına ilişkin Mann-Whitney U Testi Sonuçları

Grup	N	\bar{X}	S.S.	Sıra Orta	U	P
Ön test	Deney	10	1,60	.23	1,50	
	Kontrol	10	1,76	.51	1,77	25.500
Son test	Deney	10	1,14	.33	1,15	
	Kontrol	10	1,71	.51	1,67	.500

Tablo 7'deki Mann-Whitney U Testi Sonuçları incelendiğinde, çocukların stres düzeyleri açısından deney ve kontrol grubundaki çocukların ön test puan ortalamaları arasında istatistiksel olarak anlamlı bir farklılık bulunmadığı ($U=25.500$, $p>.05$), son test puan ortalamaları arasında ise istatistiksel olarak deney grubu lehine anlamlı bir farklılık bulunduğu ($U=0.500$, $p<.05$) belirlenmiştir.

Tablo 8: Deney grubunda yargılama süreci devam eden çocukların stres düzeylerine ilişkin elde edilen ön test, son test ve kalıcılık testi puan ortalamalarına ait Friedman Testi sonuçları

Grup	Test	n	\bar{X}	ss	Sıra ort.	X^2	p	Anlamlı Fark
Deney	Ön test	10	1,65	.23	3,00	16.703	.000	Ön test-Son test (p=.005)
	Son test	10	1,14	.08	1,65			
	Kalıcılık	10	1,12	.22	1,35			

Tablo 8'deki Friedman Testi sonuçları incelendiğinde deney grubundaki çocukların stres düzeyleri ön test, son test ve kalıcılık testi puan ortalamaları arasındaki farkın istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($X^2= 16.703$ $p<.05$) belirlenmiştir. Farklılığı hangi ölçümün yarattığını belirlemek amacıyla yapılan çoklu karşılaştırma sonucunda farklılığın ön test son test ölçümleri arasındaki farktan kaynaklandığı saptanmıştır. Son test lehine olumlu bir durum gözlenmiştir.

Tablo 9: Kontrol grubundaki yargılama süreci devam eden çocukların stres düzeylerine ilişkin ön test-son test puan ortalamalarına ait Wilcoxon İşaretli Sıralar Testi Sonuçları

Grup	Ölçüm	\bar{X}	Min.	Mak.	S.S.	Z	P
Kontrol	Ön test	1.76	1.50	2.15	.22		
	Son test	1.71	1.30	2.15	.22	1.133	.257

Tablo 9'daki Wilcoxon İşaretli Sıralar Testine ait sonuçlar incelendiğinde kontrol grubundaki çocukların stres düzeylerindeki değişimin istatistiksel olarak anlamlı olmadığı ($Z=-1.133$, $p>.05$) belirlenmiştir.

4. TARTIŞMA VE SONUÇ

Yargılaması devam eden suça sürüklenen çocuklar için hazırlanan destek eğitim programının çocukların duygu ve düşüncelerine etkisini belirlemek amacı ile yapılan çalışmada elde edilen bulgular iki bölüm halinde sunulmuştur.

Çalışmanın birinci bölümünde araştırmaya dahil edilen çocukların yargılama sürecindeki duygu ve düşüncelerini belirlemeye yönelik görüşleri ele alınarak incelenmiştir. Çocukların yargılama sürecindeki duygu ve düşüncelerine ilişkin görüşleri incelendiğinde çocukların yargılama süreci, yargılama sürecinin çocuğun duygu ve düşüncelerine etkisi ve yargılama sürecinin çocuğun sosyal yaşamına ve insan ilişkilerine etkisi olmak üzere üç temada toplandığı belirlenmiştir. **Birinci tema** olan *yargılama süreci* ile ilgili olarak çocukların "yargılama sürecinin ne kadar süreceği?, nasıl sonuçlanacağı?, yargılama sonunda kendilerini neyin beklediği?" ile ilgili konularda düşüncelerinin yoğunlaştığı ve yargılama sürecinin uzunluğundan şikayet eden çocuklar açısından yargılama sürecinde gittikleri kamu kurumlarının da rahatsız edici olduğunu düşündükleri belirlenmiştir. Destek eğitim programı uygulandıktan sonra çocukların verdikleri cevaplar incelendiğinde çocukların düşüncelerinde önemli bir değişim olmadığı, başta mahkeme sürecinin uzunluğu olmak üzere benzer konularda rahatsızlıklarının devam ettiği tespit edilmiştir. **İkinci tema** olan *yargılama sürecinin çocuğun duygu ve düşüncelerine etkisi* ile ilgili olarak "çocukların süreç içerisindeki belirsizlikler, süreçte herhangi bir destek mekanizmasının olmaması, gelecek ile ilgili kaygılar gibi düşüncelerde yoğunlaştıkları" ve yargılama sürecinin başlaması ile suça sürüklenen çocuklarda çeşitli kaygı ve korkular oluştuğu, özellikle yargılama sürecinin neticesi, sonrasında olacaklar ve adli sicillerinin ne şekilde etkileneceği konularında yoğun bir endişe yaşadıkları tespit edilmiştir. Destek eğitim programı uygulandıktan sonra kontrol grubundaki çocukların düşüncelerinde önemli bir değişim gerçekleşmediği ancak deney grubundaki çocukların bir kısmının ön testte verdikleri cevabın tersine son dönemde kendilerini rahatsız eden her hangi bir durum bulunmadığını belirttikleri, kendilerini daha iyi hissettikleri ve pişmanlık duygusu içinde oldukları belirlenmiştir. **Üçüncü tema** olan *yargılama sürecinin çocuğun sosyal yaşamına ve insan ilişkilerine etkisi* başlığı altında ise "çocukların aile ve akran ilişkilerindeki değişim, toplumun bakış açısı ve sürecin okul yaşantısına olan etkisi" gibi konularda yoğunlaştıkları ve yargılama sürecinde profesyonel bir destek almadıkları anlaşılan çocukların aile ve akran ilişkilerinde olumsuz değişiklikler olduğu, okul başarısında düşüşler meydana geldiği belirlenmiştir. Destek eğitim programı sonrası kontrol grubundaki çocukların düşüncelerinde önemli bir değişim olmamakla birlikte genelde ceza alıp almayacakları konusuna odaklandıkları, deney grubundaki çocukların düşüncelerinin ise genelde olumlu yönde değiştiği, geleceğe yönelik daha umutlu ifadeler kullandıkları belirlenmiştir.

Çocuk adalet sisteminde çalışan uzmanlar, sistemdeki yetkililerin çocuk odaklı tutumları, yargılama sürecindeki fiziksel yetersizlikler, sosyal inceleme raporlarına gereken önemin verilmemesi, kurumlar arası koordinasyonsuzluk, polisin olumsuz tutumu, önleyici ve koruyucu hizmetlerin gelişmemesi gibi olumsuz durumlar bulunduğu belirtilmektedir (Gürkan ve ark., 2012). Baykara-Acar ve ark. (2012), tarafından yapılan çalışmada suça sürüklenen çocukların çocuk adalet sistemi içinde şiddet gördükleri ve buna bağlı olarak adalete olan güvenlerinin zarar gördüğü, kendilerine ön yargılı davranıldığı ve etiketlendikleri, süreçte bilgilendirme yapılmadığı ya da çok az yapıldığı, hukuksal ve psiko-sosyal destek anlamında avukat, psikolog, sosyal çalışmacı gibi meslek gruplarından hizmet alamadıkları, süreçte yaşadıklarına ilişkin öfkeli ve üzgün oldukları tespit edilmiştir. Bunun yanında

çocukları ceza adalet sisteminin dışında tutacak tedbirler alınmamasının bir eksiklik olduğu ifade edilmektedir (Winter, 2006).

Çocuk ıslah evlerinde kalan çocuklarla yapılan görüşmelerde çocukların gerek sorgulama aşamasında gerekse cezaevi içinde kamu görevlilerinden ya da diğer çocuklardan en hafif fiziksel şiddetten işkenceye varıncaya kadar çeşitli şekillerde kötü muamele gördükleri ifade edilmektedir (TBMM, 2000). Yargılama sürecinde çocukların ihmal edildiği ve başta medya olmak üzere toplum tarafından çocukların damgalanarak daha olumsuz bir duruma sürüklendikleri bildirilmektedir (Öktem, 2012). Suça sürüklenen çocukların genel olarak sevgi ve şefkat eksikliği yaşayan çocuklar oldukları, ancak bu çocukların süreç içinde karşılaştıkları polis karakolları, devlet yurtları gibi onlara destek olması beklenen yerlerde de bu eksiklikleri yaşamaya devam ettikleri bu durumunda onlara olumsuz etkiler oluşturduğu ifade edilmektedir. Gelişmiş ülkelerde çocuk adalet sistemlerinin suça sürüklenen çocukların durumunda olumlu değişiklikler oluşturmaya yönelik çalışmalar olmasına karşın Türkiye’de suça sürüklenen çocukların olumsuz durumlarla karşılaştıkları ve Çocuk Mahkemeleri’nin oluşturulmasındaki çocuğun kişisel ve psikolojik durumu dikkate alınarak rehabilite edilmesi ilkesine ters düşen deneyimler yaşadıkları bildirilmektedir (Flores, 2005; Picketts, 2005; Riekenbrauk, 2005; Öktem, 2012). 15 yaşından küçük çocukların yetişkinler kadar haklarını bilmediklerini, sanılanın aksine uyarı ve hakları kavrayabilme açısından daha önceden ceza adalet sistemine dahil olmalarının bir öneminin olmadığı belirlenmiştir. Bunun yanında bu çocukların herhangi bir hukuki destek almadan bırakılmalarının da çocuklar açısından sakıncalı olduğu ifade edilmiştir. Ayrıca çocukların uyarı ve hakları, bilişsel olarak yetişkinler gibi algılayabilseler de onlardan farklı bir muamele görmeleri gerektiği de belirlenmiştir (Bottoms ve ark., 2002). Kumcu ve Kaya (2012) ceza yargılamasına dahil olan çocukların yargılama süreçlerine katılımlarının sadece fiili bulunma olarak anlaşıldığını, mahkeme öncesi ve sonrasında alması gereken hukuki ve psiko-sosyal yardımı gerektiği gibi alamadıkları belirlemiştir.

Yargılama sürecindeki suça sürüklenen çocukların yaşadıkları olumsuzlukların nedenlerinin anlaşılması açısından gerek çocukların ifadeleri gerekse literatür çalışmaları dikkate alındığında özellikle süreçte yer alan görevlilerin olumsuz tutumlarının çocuklar üzerinde doğrudan belirleyici olduğu düşünülmektedir. Kişilerin olumsuz tutumlarının yanında süreçlerin uzun olması, bu süreçte yeterli psiko-sosyal ve hukuki destek alamamalarının da yargılama sürecindeki suça sürüklenen çocukları olumsuz etkilediği, ancak çalışma kapsamında yapılan destek eğitim programında olduğu gibi çocuklarla birebir iletişimin kurulduğu ve onların kendilerini ifade etmelerine ve farkındalıklarını arttırmaya yönelik olarak yapılan çalışmaların çocuklar üzerinde olumlu etki oluşturacağı düşünülmektedir. Bunların dışında çocuklar açısından en önemli unsurlardan biri olan ailenin bu süreçte çocuğa yeterince destek olması çocukların yaşadığı olumsuzlukların giderilmesi açısından önemli bir unsur olduğu değerlendirilmektedir. Sorulara verdikleri cevaplardan görevlilerin olumsuz tutumu, sürecin uzunluğu, yeterli psiko-sosyal destek alamamalarının çocukların duygu ve düşüncelerini olumsuz etkilediği, kaygı ve streslerinde artışa neden olduğu belirlenmiş, ancak destek eğitim programı sonrasında çocukların duygu ve düşüncelerinde olumlu yönde değişim olduğu, kaygı ve streslerinin azaldığı belirlenmiştir.

Araştırmaya katılan yargılama süreci devam eden deney ve kontrol grubundaki çocukların duygu ve düşüncelerine ait ön test, son test ve kalıcılık testi sonuçlarından elde edilen bulgular incelendiğinde, deney ve kontrol grubunda yer alan çocukların yargılama sürecindeki duygu ve düşüncelerinin destek eğitim programı sonrası değiştiği ve bu değişimin istatistiksel olarak deney grubu lehine anlamlı olduğu ($p < .05$) belirlenmiştir. Formun alt boyutlarını oluşturan faktörler açısından bakıldığında birinci faktör olan “kendisi ile ilgili olumsuz düşünceler”, üçüncü faktör olan “okul ile ilgili olumsuz düşünceler” ve dördüncü faktör olan “kendisi ile ilgili kaygılar” alt boyutlarındaki değişimin deney grubu lehine anlamlı olduğu ($p < .05$) belirlenmiştir. İkinci faktör olan “kendisi ile ilgili olumlu düşünceler” alt boyutunda ise destek eğitim programı sonrasında anlamlı bir değişim olmadığı ($p > .05$) belirlenmiştir. Alt boyutlardaki değişime dikkat edildiğinde destek eğitim programı sonrası olumsuz düşünce ve kaygıda değişim olduğu dolayısıyla uygulanan destek eğitim programının suça sürüklenen çocuklar üzerinde etkili olduğu görülmektedir.

Gördeles Beşer ve Çam, (2009) tarafından yapılan çalışmada suça yatkın ergenlerde olumlu kişilerarası ilişkiler geliştirme programının etkililiği incelenmiş ve çalışmalar sonucunda deney grubunda yer alan ergenlerin uygulanan program sonrası duygusal belirti, davranış sorunları ve toplam güçlük puanı ile ilişki tarzı alt ölçeklerinden program öncesine göre daha düşük puan aldıkları bulunmuştur. Ayrıca deney grubundaki ergenlerin olumlu ilişki tarzını kullanma konusunda

diğerlerine göre daha olumlu değişim gösterdikleri saptanmıştır. Kuperminc ve Allen (2001) ergenlerde; algılanan problem çözme yeterlilikleri, yetişkinler tarafından olumlu sosyal değerlendirmeleri ve öz yeterlilik beklentilerinin suçlu davranışla doğrudan ilişki sergilediğini ayrıca sosyal beceri teori programlarının önleyici ve iyileştirici müdahalelere sahip olduğunu belirlemişlerdir. Kreuger ve Hansen, suça sürüklenmiş ergenlerle yürüttükleri çalışmada, davranışçı yaklaşıma dayalı uyguladıkları eğitim programının ergenlerin benlik kavramları üzerindeki etkisini araştırmışlar ve program sonunda araştırma grubunun özsayıgı düzeylerinin yükseldiğini belirlemişlerdir (Akt. Yatkin, 2012). Gönültaş ve Sağlam (2011) tarafından Umut Yıldızı Projesi kapsamında suça sürüklenen çocuklar ile çalışılmış ve proje sonucunda işe yerleştirilme açısından %55 başarı sağlandığı, projenin sonucunda çalışmaya katılan çocuklar açısından %85 başarı sağlandığı ifade edilmiştir. Altun (2011) tarafından sosyal sermayenin çocuk ve genç suçluluğuna etkisinin belirlenmesi amacı ile yapılan sosyal sermaye kavramının alt bileşenleri olan; ailelerin çeşitli sosyal gruplara üyelikleri ve grup faaliyetlerine destekleri, çeşitli sosyal aktivitelerle çocuklarıyla birlikte zaman geçirmeleri, çocuklarına olan ilgileri, çocukların birlikte geçirilen zamanlarda aile içinde aldıkları sorumluluk ve görevler, mahalle çevresindeki yardımlaşma ve dayanışma yoğunluğu, komşularla ve akrabalarla birlikte zaman geçirme, insanlara güven, okul faaliyetleri ve arkadaş aktivitelerine katılım gibi alanlarda anlamlı farklılıklar olduğu belirlenmiştir.

Kohlberg'in Ahlaki Gelişim Dönemleri temel alınarak yapılan bir grupla psikolojik danışmada Niles, verilen grupla psikolojik danışma yardımının bireylerin ahlaki gelişim düzeylerini etkilediğini ve bireylerin suçluluk oranlarında bir azalma oluşturduğunu ortaya koymuştur (Akt. Ergene, 1992). Grupla psikolojik danışma programının, tutuklu ve hükümlü gençlerin sosyal becerilerini ve özsayıgı düzeylerini arttırdığı da bulunmuştur (Yatkin, 2012). Spence ve Spence (1980) tarafından yapılan çalışmada sosyal beceri eğitiminin özsayıgı düzeyini arttırdığı ancak bu artışın uzun süreli olmadığı belirlenmiştir. Kumcu ve Kaya (2012) tarafından ceza yargılamasına dahil olan çocuklar ile ilgili yaptıkları çalışmada çocuk yargılamasında yer alan aktörlerin adalet sistemi ile temas eden çocuğa Çocuk Hakları Sözleşmesi(ÇHS)'ndeki ilkeleri esas alarak davranmadıkları, olayların ÇHS kapsamında tanınan hakların gerçekleşmesi açısından değerlendirilmediği, mahkeme öncesi ve sonrasında alması gereken hukuki ve psiko-sosyal yardımı gerektiği gibi alamadıkları belirlenmiştir. Benzer şekilde Baykara-Acar ve ark. (2012), tarafından çocuk adalet sistemi temelinde suça sürüklenen çocukların durumunu belirlemek amacı ile yapılan çalışmada suça sürüklenen çocukların çocuk adalet sistemi içinde şiddete maruz kaldıkları ve buna bağlı olarak kendilerini savunmaya çalıştıkları belirlenmiştir. Dolayısıyla çocukların kaygı ve streslerinin yargılama süreci içinde arttığı dikkate alınırsa bu anlamda yapılacak iyileştirme, destek ve farkındalık çalışmalarının suça sürüklenen çocukların duygu ve düşüncelerini olumlu yönde etkileyeceği düşünülmektedir.

Araştırmaya katılan yargılama sürecindeki çocukların durumluk ve sürekli kaygılarına ait ön test, son test ve kalıcılık testi sonuçlarından elde edilen bulgular incelendiğinde, deney ve kontrol grubunda yer alan suça sürüklenen çocukların durumluk kaygı düzeylerinde destek eğitim programı sonrasında anlamlı ($p < .05$) bir düşüş olduğu, ancak her iki gruptaki bu düşüş karşılaştırıldığında ise sonuçların deney grubu lehine istatistiksel olarak anlamlı olduğu ($p < .05$) belirlenmiştir. Sürekli kaygı açısından ise; deney grubunda yer alan suça sürüklenen çocukların yüksek olan sürekli kaygı düzeylerinde destek eğitim programı sonrasında anlamlı ($p < .05$) bir düşüş olduğu, kontrol grubundaki suça sürüklenen çocukların sürekli kaygı düzeylerinde ise anlamlı bir değişim olmadığı ($p > .05$) belirlenmiştir. Araştırmaya katılan yargılama sürecindeki çocukların stres düzeylerine ait ön test, son test ve kalıcılık testi sonuçlarından elde edilen bulgular incelendiğinde, deney grubunda yer alan suça sürüklenen çocukların stres düzeylerinde destek eğitim programı sonrasında anlamlı ($p < .05$) bir düşüş olduğu, kontrol grubundaki suça sürüklenen çocukların stres düzeylerinde ise anlamlı bir değişim olmadığı ($p > .05$) belirlenmiştir.

Suçta sürüklenen çocuklarda yapılan çeşitli destek programlarının kaygı ve stresin göstergeleri arasında yer alan öfke ve saldırganlığı doğrudan etkilediği görülmektedir. Grisso suçta sürüklenen çocuklara, yetişkinlerden farklı davranılması gerektiğini ve bunun çocuklar üzerinde olumlu etkiler oluşturacağını ifade etmektedir (Akt. Bottoms ve ark., 2002). Elliot (1993), tarafından suça sürüklenmiş gençlerin kişisel ve toplumsal uyumlarını arttırarak hem kendilerine hem de topluma verdikleri tahribatı azaltmak amacı ile yapılan araştırmada, rol oynama, model olma gibi davranışçı teknikler, bireysel ve grup psikoterapileri, sanat, müzik, psikodrama gibi terapi yaklaşımları (expressive therapies) uygulanarak ergenlerle çeşitli çalışmalar yapılmış ve çalışma sonucunda suça sürüklenmiş gençlere verilen yardımın ergenler üzerinde olumlu sonuçlar gösterdiği belirlenmiştir. Lochman ve

ark., (1993) tarafından öfkeyle baş etme programı ve sosyal beceri eğitimi bileşenlerini içeren sosyal ilişki programının etkisinin incelendiği çalışmada saldırgan ve reddedilen çocukların hem akranları hem öğretmenlerinden alınan değerlendirmelere göre saldırgan davranışlarında ve sosyal reddedilmelerinde anlamlı bir azalma olduğu, ancak saldırgan olmayan ve reddedilen çocuklar bu alanlarda kontrol grubundan farklılaşmadığı tespit edilmiştir. Şahin (2006) tarafından yapılan çalışmada ilköğretim birinci kademe devam eden öğrencilerin, saldırgan davranışlarını azaltmaya yönelik öfke denetimi programının deney grubundaki çocukların saldırganlık puanlarını kontrol gruplarına göre önemli düzeyde azalttığı ve bu farkın iki aylık süre sonunda da devam ettiği ortaya konulmuştur. Özbay ve Erden (2011) tarafından öfke kontrolü eğitim programının tutuklu ergenler örnekleminde incelenmesi amacı ile yaptıkları çalışma sonucunda ceza infaz kurumunda bulunan ergenlerin öfkelerini kontrol edebilmelerinde, Öfke Kontrolü Eğitim Programının kısa süreli olarak etkili olduğu belirlenmiştir.

Suçta sürüklenen gençlerle, yürütülen tedavi programlarında, bilişsel davranışsal becerileri kazandırma yöntem ve tekniklerinin, saldırgan davranışların sayısını azalttığı ve bireylerin sosyal problemleri çözme gücünü arttırdığı belirtilmiştir (Hains ve Herrmann, 1989; Guerra ve Slaby, 1990). Ayrıca bilişsel davranışsal terapi ile öfke yönetiminin sağlandığı da belirtilmektedir (Beck ve Fernandez, 1998). Mc Neil (1986) tarafından bireylerin saldırgan davranışlarını azaltmak amacıyla suçlu gençlere uygulanan Kendi Kendini Yönetme Programının kişiler arası saldırganlığı azaltmada etkin görülmesine rağmen, henüz doğası ve mekanizması tam olarak açıklığa kavuşturulamayan saldırganlığı tamamen ortadan kaldıramadığı tespit edilmiştir. Suçta sürüklenen ergenlere uygulanan bilişsel - davranışçı eğitim yönteminin suçta sürüklenen ergenlerin sosyal problem çözme ve uyarı-kontrol becerilerine olan etkileri incelenmiş ve uygulanan eğitim sonucunda bireylerin problem çözme ve uyarı kontrol becerilerinde bir gelişme olduğu belirlenmiştir. Sonrasında yapılan izleme araştırmaları sonuçlarında da bu eğitim ile kazandırılan becerilerin etkisini sürdürdüğü ortaya konmuştur (Hains ve Hains, 1988). Mc Phail (1989) tarafından yapılan çalışmada Ahlaki Gelişim Eğitimi programının ergenlerin kimlik gelişimini ve değer gelişimini olumlu bir şekilde etkilediği saptanmıştır. Ireland (2004) tarafından yapılan kısa grup temelli öfke yönetimi çalışmasında 18-20 yaş aralığındaki erkek mahkumlar ile çalışılmış ve 12 seans süren çalışmanın suçta sürüklenen bireylerde öfkeyi azalttığı belirlenmiştir.

Çocukların duygu ve düşüncelerini etkileyen nedenlerin yanında durumluk ve sürekli kaygı ile stresin tanımları dikkate alındığında suçta sürüklenen çocukların yargılama sürecinde yaşadıkları olumsuzluklar, belirsizlikler ve çevresel desteklerin yetersizliği gibi nedenlerle duygu ve düşüncelerinin olumsuz etkilenmesi ile kaygı ve streslerinin yüksek olması beklenen bir durum olarak ifade edilebilir. Bunun yanında suçta sürüklenen çocuklara yargılama sürecinde yapılacak duygusal ve sosyal desteklerin yanı sıra farkındalık çalışmalarının çocukların duygu ve düşüncelerini etkileyeceği, kaygı ve strese neden olan belirsizlik ve korkuların azalmasına neden olarak bu çocuklardaki durumluk ve sürekli kaygı ile stresin azalmasına neden olacağı düşünülmektedir. Elde edilen bulgular incelendiğinde suçta sürüklenen çocuklar için hazırlanan Yargılama Süreci Devam Eden Suçta Sürüklenen Çocuklar İçin Destek Eğitim Programı'nın suçta sürüklenen çocukların duygu ve düşüncelerini olumlu yönde değiştirdiği, kaygı ve stres düzeylerinde azalmaya neden olduğu görülmektedir.

5.ÖNERİLER

Bu araştırma yargılama süreci devam eden suçta sürüklenen çocuklar için hazırlanmış destek eğitim programının ilk defa suçta sürüklenen 13-17 yaş arasındaki çocukların duygu ve düşüncelerine olan etkisi değerlendirmek amacıyla yapılan çalışmada, programın suçta sürüklenen çocukların duygu ve düşüncelerini olumlu yönde etkilediği, kaygı ve streslerinde azalmaya neden olduğu belirlenmiştir. Elde edilen sonuçlar dikkate alındığında çocuk adalet sisteminin temel felsefesinin ve amacını anlamak, süreçte yer alan öğeleri tanımak ve çocuk yargılamalarının çocuk hakları temelinde değerlendirebilmek için suçta sürüklenen çocuklarla doğrudan çalışanların bilgi ve farkındalık düzeylerinin artırılmasına yönelik eğitim ve seminer çalışmalarının artırılması yararlı olabilir. Çocuk adalet sisteminde çocuk merkezli anlayışın egemen olması için sistemde çalışan kamu ve sivil toplumda yer alan görevlilerin iş birliği halinde olması için çalıştaylar yapılabilir. İlk defa suçta sürüklenen çocuklar ile erken ve yakın iletişim sağlamaya dönük programlar geliştirilebilir. Bu çocukların sisteme girdikleri andan başlayarak takibi ve denetimi için mekanizmalar oluşturulabilir. Suçta sürüklenen çocuklara süreç boyunca psiko-sosyal destek sağlayacak programlar oluşturulması ve ailelerinde bu programlara dahil edilmesi çocuklar açısından yararlı olabilir.

KAYNAKÇA

- ALTUN, Nurullah (2011). *Sosyal sermayenin çocuk ve genç suçluluğuna etkisi*, Doktora Tezi, Sakarya Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü
- ARAL, Neriman., YILDIZ BIÇAKÇI, Müdriye. ve CAN YAŞAR, Münevver. (2013). *3-6 Yaş Aile Eğitim Programı*, Ankara: Milli Eğitim Bakanlığı Hayat Boyu Öğrenme Genel Müdürlüğü Yayınları.
- BACANLI, Hasan. (1999). *Sosyal Beceri Eğitimi*, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım.
- BAYKARA ACAR, Yüksel, KIRIMSOY, Emrah, KOMAN, Emre ve KARAGÖZ, Dilek (2012). *Çocuk adalet sistemi odağında kanunla ihtilaf halindeki çocukların durumu (Araştırma Raporu)*, Türkiye’de Çocuk Adalet Sisteminin Yönetimi, İHOP, Ankara: Uluslararası Çocuk Merkezi Yayınları.
- BAYTAZ, Batuhan Abdullah (2013). “Onarıcı adalet’e genel bir bakış”, *İstanbul Üniversitesi Hukuk Fakültesi Mecmuası*,1: 117-130.
- BECK, Richard ve FERNANDEZ, Emprehm (1998). “Cognitive-behavioral therapy in the treatment of anger: a meta-analysis”, *Cognitive Therapy and Research*, 1: 63-74.
- BOTTOMS, L.B., REPUCCI, D.N., TWEED, A.J. ve NYSSSE-CARRI, L.K. (2002). *Children Psychology and Law.*, Ed: J.R.P. Ogloff, Taking Psychology and Law into the Twenty-First Century, New Jersey: Kluwer Academic Publishers, p.: 62-119
- BOZKURT, Nergüz (2001). “İlköğretim okulu öğrencilerinin stres düzeyleri ile bazı değişkenler arasındaki ilişki”, *Ege Eğitim Dergisi*, 1: 54-62.
- BROWN, Nina W. (2008) *Psychoeducational Groups: Process and Practice*, Third Education, New York: Taylor and Francis Group
- BÜKEN, Bora, ERKOL, Zerrin, BAHÇEBAŞI, Talat, BÜKEN, Erhan, ÖZDİNÇER, Sevda ve ERCAN, Nadire (2009). “Ateşli silahların adolesans döneminde stres yapıcı faktör olarak etkisi”, *Türk Psikiyatri Dergisi*, 3: 213-226.
- BÜYÜKÖZTÜRK, Şener (2008). *Sosyal Bilimler İçin Veri Analizi El Kitabı*. 6.Baskı, Ankara: Pegem Akademi Yayıncılık
- BÜYÜKÖZTÜRK, Şener, BÖKEOĞLU, Ömay Çokluk ve KÖKLÜ, Nilgün (2009). *Sosyal Bilimler İçin İstatistik*, 4. Baskı, Ankara: Pegem Akademi
- COZENS, Paul M. (2002). “Sustainable urban development and crime prevention through environmental design for the British city. Towards an effective urban environmentalism for the 21st century”, *Cities*, 2: 129-137.
- ÇETİN, Filiz, BİLBAY, Aslıhan Alpa ve KAYMAK, ALBAYRAK Deniz (2002). *Araştırmadan Uygulamaya Çocuklarda Sosyal Beceriler*, İstanbul: Epsilon.
- DOAK, W.Neil (1932). *Facts About Juvenile Delinquency Its Prevention and Treatment*, Washington: United States Government Printing Office.
- DÖKMEN, Üstün (2008). *Sanatta ve Günlük Yaşamda İletişim çatışmaları ve Empati*, 45. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi
- ELLIOT, Jullian (1993). *Locus Of Control In Children With Emotional And Behavioural Difficulties: An Exploratory Study*, A thesis submitted for the degree of Doctor of Philosophy, Univ. of Durham, School of Education.
- ERGENE, Tuncay (1992). “Ergen suçluluğunun önlenmesi ve tedavi yöntemleri”, *HacettepeEğitim Fakültesi Dergisi*, 7: 209-215.
- FLORES, Robert J. (2003). *Treatment, Services, and Intervention Programs for Child Delinquents*, Child Delinquency, Office of Juvenile Justice and Delinquency Prevention, U.S. Department of Justice.
- FLORES, B. (2005). “Amerika birleşik devletleri çocuk ceza adalet sistemi ve uygulamaları”, *III.Ulusal Çocuk Ve Suç Sempozyumu Bildiriler*, Ankara: Türkiye’de Çocuklara yeniden Özgürlük Vakfı.
- GÖÇ, Leyla. (2006). *Çocuk Suçluluğunda Polisin Yaklaşımı*, Basılmamış Yüksek Lisans Tezi, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniv. Sosyal Bilimleri Enstitüsü.
- GÖKER, Zeynep., HESAPÇIOĞLU, Tural Selma, SARP, Serdar Kadir ve KANDİL, Tanrıöver Sema (2006). “KTÜ Tıp fakültesi çocuk-ergen ruh sağlığı ve hastalıkları polikliniğine son iki yılda başvuran adli olguların değerlendirilmesi”, *Adli Tıp Dergisi*, 3: 1-5.
- GÖNÜLTAŞ, B.M. ve SAĞLAM, A. (2011). *Çocuk suçluluğunu önleme çalışmaları adına örnek bir proje: Yaşam koçlarıyla umut yıldızı projesi*, Ankara: Suç Önleme Sempozyumu.
- GÖRDELES BEŞER, N. ve ÇAM, O. (2009). “Suça yatkın ergenlerde olumlu kişilerarası ilişkiler geliştirme programının etkinliğinin incelenmesi”, *Anadolu Psikiyatri Derg*, 10: 226-232.
- GRUENEWALD, P.J., FREİSTHLER, B., REMER, L., LASCALA, E.A., TRENO, A. (2006). “Ecological models of alcohol outlets and violent assaults: Crime potentials and geospatial analysis”, *Addiction* 5: 666-677.
- GUERRA, N.G. and R.G. SLABY, (1990), “Cognitive mediators of aggression in adolescent offenders: II”. *Intervention, Developmental Psychology*, 2: 269-277.
- GÜRKAN, M., SAĞLAM, M., ARAL, N. (2013). *Çocuk mahkemesi uzmanlarının çocuk adalet sistemine ilişkin algılarının belirlenmesi, Uluslararası Çocuklar İçin Adalet Sempozyumu Yargılama Oturumları*, Ankara: Türkiye’de Çocuklar İçin Adalet Projesi Yayınları.
- HAINS, A.A., ve HAİNS A.H. (1988). “Cognitivite Behavioral Training Of Problem Solving And Impulse Control With Delinquent”, *Journal of Offender Couinseling, Services and Rehabilitation*,2: 95-113.
- HAINS A.A. ve L. P. HERRMAN (1989). “Social cognitive skill and behavioral adjusment of delinquent adolescents in treatment”, *Journal of Adolescence*, 3: 323-328.
- HOWİTT, P.S., ve MOORE, E.A. (1991). “The efficacy of intensive early intervention: An evaluation of the oakland county probate court early offender program”, *Juvenile and Family Court Journal*,3: 25-36.
- IRELAND, J. L. (2004). “Anger management therapy with young male offenders: an evaluation of treatment outcome”. *Aggressive Behavior*, 30: 174-185.
- KELLEY, T.B., HUIZINGA, B., THORNBERRY, P.T. ve LOEBER, R. (1997). *Epidemiology of Serious Violence*, Washington DC: U.S. Department of Justice, OJJDP.
- KILIÇ, S.Y. (2007). *Çocuk suçluluğuna sebep olan sosyo-ekonomik faktörler*, Yüksek lisans tezi, İnönü Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- KIRIMSOY, E., ACAR, H., YOKUŞ SEVÜK, H., KAYNAK, H., AYDIN, M., ANTAKYALIOĞLU, Ş., ÖZDEMİR, U., MUTLU, Y. ve BAYKARA ACAR, Y. (2013). *Sosyal Çalışma Görevlileri İçin Eğitim Kitabı*, Ankara: Türkiye’de Çocuklar İçin Adalet Projesi Yayınları.
- KULAKSIZOĞLU, A. (2005). *Ergenlik Psikolojisi*, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- KUMCU, D. ve KAYA, Ö. (2012). *Ceza Yargılamasına Dahil Olan Çocuklara Hakları Çerçevesinde Bakış, Türkiye’de Çocuk Adalet Sisteminin Yönetimi*, İHOP, Ankara: Uluslararası Çocuk Merkezi Yayınları.

- KUPERMINE, P.G. ve ALLEN, P.J. (2001). "Social orientation: problem behavior and motivations toward interpersonal problem solving among high risk adolescents", *J Youth Adolesc.* 5: 597-622.
- LOCHMAN, J. E.; COÏE, J. D.; UNDERWOOD, M. ve TERRY, R. (1993). "Effectiveness of a social relations interventions program for aggressive and nonaggressive rejected children", *Journal of Consulting and Clinical Psychology*, 61: 1053-1058.
- Mc NEIL, John K. and HART David S. (1986), "The effect of self-government on the aggressive behavior of institutionalized delinquent adolescents", *Criminal Justice and Behavior*, 4: 430-445.
- Mc PHAIL D.David, (1989), "The moral education approach in treating adult inmates", *Criminal Justice and Behavior*, 1: 91-97.
- ÖKTEM, Duygu. (2012). *Türkiye'deki Çocuk Adalet Sisteminin Yönetimi ve Yaş Ayrımcılığına İlişkin Paradigmanın İncelenmesi, Türkiye'de Çocuk Adalet Sisteminin Yönetimi*, İHOP, Ankara: Uluslararası Çocuk Merkezi Yayınları.
- ÖTER, Adem (2005). *Çocuk suçluluğunun toplumsal nedenleri* (Antalya örneği), Yüksek lisans tezi, Süleyman Demirel Üniv. Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- ÖZBAY, Özlem ve ERDEN, Gülsen (2011). "Öfke kontrolü eğitim programının tutuklu ergenler örnekleminde incelenmesi", *Türk Ped. Arş.*, 46: 138-140.
- ÖZUSTA, Şeniz (1995). "Çocuklar için durumluk sürekli kaygı envanterinin uyarılma, geçerlik ve güvenilirlik çalışması", *Türk Psikoloji Dergisi*, 34: 32-44.
- PALLANT, Julie (2007). *SPSS survival manual: A step-by-step guide to data analysis using SPSS version 15*, Nova Iorque: McGraw Hill.
- PFI, (2015). Prison fellowship international, <http://www.restorativejustice.org/> , Erişim Tarihi: 02.07.15
- PICKETTS, J. (2005). "Kanada ceza adalet sistemi", *Kuram ve Uygulamalar, III. Ulusal Çocuk ve Suç Sempozyumu Bildiriler*, Ankara: Türkiye'de Çocuklara yeniden Özgürlük Vakfı.
- RIEKENBRAUK, Karl (2005). "Alman gençlik ve ceza hukukunun temelleri ve uygulaması", *III. Ulusal Çocuk ve Suç Sempozyumu Bildiriler*, Ankara: Türkiye'de Çocuklara yeniden Özgürlük Vakfı.
- SANNI, K.B., UDOH, N.A., OKEDIJI, A.A., MODO, F.L. ve EZEH, L.N. (2010). "Family types and juvenile delinquency issues among secondary school students in akwa ibom state, nigeria: counseling implications", *J Soc Sci*, 1: 21-28.
- SPENCE, Andrew J. ve SPENCE, S. Hall (1980). "Cognitive changes associated with social skills training", *Behavioral Research and Therapy*, 18: 265-272.
- ŞAHİN, Hülya (2006). "Öfke denetimi eğitiminin çocuklarda gözlenen saldırgan davranışlar üzerindeki etkisi", *Türk Psikolojik Danışma ve Rehberlik Dergisi* III, 26: 46-62.
- TANER, Sevil ve YILMAZÇETİN, Ceyda (2005). *Sorunlu Çocukları Tanıma ve Müdahale*, İstanbul: Morpa
- TAŞTAN, Nuray (2010). *Çatışma Çözme ve Akran Arabuluculuğu*, 2. Baskı, Ankara: Nobel Yayın Dağıtım
- TBMM, (2000). *TBMM İnsan Hakları İnceleme Komisyonu, Elazığ Çocuk ve İslahî Raporu 1998-2000*, Ankara: Başkent Üniversitesi Matbaası.
- THORNBERRY, Terence P., HUIZİNGA, David ve LOEBER, Rolf (2004). The causes and correlates studies: findings and policy implications, *Juvenile Justice*, 1: 3-19.
- TOMANBAY, İlhan (1999). *Sosyal Çalışma Sözlüğü: Toplumbilim, Ruhbilim, Eğitibilim, Yöntembilim, Nüfusbilim, Hukuk ve Ekonomi Boyutlarıyla*. Ankara: Selvi Yayınevi.
- YATKIN, Şirin (2012). *Grupla psikolojik danışma programının tutuklu ve hükümlü gençlerin sosyal becerilerine ve özsayıgı düzeylerine ilişkin algılarına etkisi*, Doktora Tezi, Ankara Üniv. Eğitim Bilimleri Enst.
- YAVUZER, Haluk (1980). "Çocuk suçluluğuna yaklaşım biçimleri ve yeniden eğitim", *İstanbul Üniversitesi Pedagoji Dergisi*, 1: 59-65.
- YAVUZER, Haluk (2001). *Çocuk ve Suç*, 10. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- YAVUZER, Haluk (2003). *Çocuk Psikolojisi*, 25. Baskı, İstanbul: Remzi Kitabevi
- YILDIRIM, Ali ve ŞİMŞEK Hasan (2008). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, 7. Basım, Ankara: Seçkin Yayıncılık.
- YILMAZ, Hasan Hüseyin (2009). *Suçlu Çocuk Yoktur*, 2. Baskı, İstanbul: Sistem Yayıncılık
- WINTER, Sam (2006). "Çocuk ve genç adalet sistemine genel bakış", *Çocuk ve Genç Adalet Sistemi Sempozyumu*, İstanbul: İstanbul Barosu Yayınları.
- WYRICK, Phelan A. ve HOWELL, James C. (2004). "Strategic risk-based response to youth gangs", *Juvenile Justice*, 1: 20-30.
- ADALET BAKANLIĞI, 2014. www.adlisicil.adalet.gov.tr/istatistik_2012/68.pdf Erişim Tarihi: 04.03.2014
- TÜİK, 2016. http://www.tuik.gov.tr/VeriBilgi.do?alt_id=1070 Erişim Tarihi: 01.03.2016